

İctimai Vəsaitlərə Effektiv Nəzarət Sistemi Layihəsi

Kənar nəzarətin təkmilləşdirilməsinə dair

TÖVSIYƏLƏR

İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz	3
Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş tövsiyələr	
Hesablama Palatasının illik hesabatından irəli gələn tövsiyələr	
Milli Məclisdə aparılan büdcə müzakirələrinin təhlilindən irəli gələn tövsiyələr	
Beynəlxalq sənədlərə və praktikaya əsaslanan tövsiyələr	

ÖN SÖZ

İctimai Maliyyə Vəsaitlərinə Səmərəli Nəzarət Layihəsi Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilir. Müddəti 2 il olan layihənin icrasına 2012-ci ilin iyul ayında başlanıb. Layihənin məqsədi ictimai vəsaitlərin xərclənməsi üzərində nəzarətin səmərəliliyini artırmaqdır və bu məqsədə nail olmaq üçün 2 istiqamətdə fəaliyyət aparılır:

- 1) İctimai vəsaitlərin xərclənməsinə nəzarət edən orqanların, o cümlədən Milli Məclis və Hesablama Palatasının (HP) hüquqi və institusional potensialının gücləndirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması;
- 2) Milli Məclis üzvləri, vətəndaş cəmiyyəti fəalları və KİV-lərin ictimai vəsaitlər üzərində nəzarəti gücləndirilməsi potensialının artırılması sahəsində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Layihə Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu tərəfindən İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi; İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi; Azad İqtisadiyyata Yardım İctimai Birliyi; İqtisadi və Sosial Təşəbbüslərdə Tərəfdaşlıq İctimai Birliyi ilə tərəfdaşlıq şəraitində icra olunur.

Layihə çərçivəsində təqdim olunan tövsiyələr sənədinin hazırlanması üçün aşağıdakı istiqamətdə tədqiqatlar aparılmışdır:

- Hesablama Palatasına dair qanunvericilik aktlarının təhlili (bura Hesablama Palatasının internet sahifəsində qanunvericilik bölməsinin digər normativ hüquqi aktlar alt bölməsində yer alan 8 Qanun, Prezidentin 10 Fərmanı, Milli Məclisin 7 Qərarı, Nazirlər Kabinetinin 5 Qərar və Sərəncamları, eləcə də Hesablama Palatasının normativ-metodiki sənədlərinə dair alt bölmədə qeyd olunan qaydalar daxildir);
- Hesablama Palatasının illik hesabatlarının təhlili;
- Beynəlxalq təcrübənin (İFAC, İİA, İNTOSAI) və Avropa standartlarının (Gürcüstan, Baltik ölkələri, Rusiya, Ukrayna, Qazaxıstan və Avropa İttifaqının ali audit qurumlarının fəaliyyəti) öyrənilməsi;
- Lima və Mexiko Deklarasiyalarının tələblərinin təhlili;
- Ekspertlərlə dərin müsahibələrin və fokus qrupun keçirilməsi (bu müsahibələrə Milli Məclisin üzvləri, Milli Büdcə Qrupuna daxil olan QHT rəhbərləri, müvafiq layihələrdə iştirak edən mütəxəssislər, tanınmış hüquqşünaslar cəlb edilmişdir);
- Hesablama Palatasının fəaliyyətinə dair Milli Məclis stenoqramların təhlili;
- Beynəlxalq təşkilatların və maliyyə institutlarının rəyinin öyrənilməsi.

Təvsiyələr 2014-cü ilin yanvar ayında bütün maraqlı tərəflərlə müzakirə olunacaq.

QANUNVERİCİLİYİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNƏ YÖNƏLMİŞ TƏVSIYƏLƏR¹

1. Azərbaycan Respublikası Konstitutsiyasında Lima bəyannaməsinə müvafiq olaraq Hesablama Palatasının, onun üzvlərinin müstəqilliyinin zəruri səviyyəsi Konstitutsiyada təsbit olunmalıdır. Lima bəyannaməsinə görə, Ali Audit Qurumunun müstəqilliyinin Konstitutsiya və qanunla təsbit edilməsi bu orqana hətta parlamentin nümayəndəsi kimi çıxış etdiyi və sonuncunun göstərişi ilə yoxlama keçirdiyi hallarda da yüksək dərəcəli təşəbbüslə və muxtariyyətlə işləməyə imkan verir. Ali Audit Qurumu ilə parlament arasında olan qarşılıqlı münasibətlərə dair müddəalar Azərbaycan Respublikası Konstitutsiya ilə müəyyən edilməlidir. Həmçinin Hesablama Palatasının əsas audit səlahiyyətləri Konstitutsiya ilə təsbit olunmalıdır.
2. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda Hesablama Palatasının dövlət büdcəsinin icrası, dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin gəlir və xərclərinin, eyni zamanda büdcədən kənar dövlət fondlarının auditi sahəsində funksiyaları geniş təsvir olunmalı, büdcə prosesində Hesablama Palatasının iştirakı bu qanunla rəqlamentləşdirilməlidir.
3. “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda dövlət orqanlarının daxili audit xidmətləri ilə Hesablama Palatası arasında münasibətləri tənzimləyən normlara əlavə edilməlidir.
4. “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 2-ci maddəsi (Maddə 2. Hesablama Palatasının əsas funksiyaları) ilə bağlı: Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici borclarına nəzarət; iqtisadi, tədqiqat və texniki, sosial və mədəni inkişaf və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə həyata keçirilən milli proqramların maliyyələşdirilməsinə nəzarət; Dövlət büdcəsi hesabına xarici ölkələrə iqtisadi yardım edilməsi və borc vəsaitinin verilməsinin qanuniliyinə nəzarət funksiyalarının əlavə edilməsi və qanunun bu maddəsinə müvafiq bəndlərin əlavə edilməsi zəruridir. Eyni zamanda bu qanunda Hesablama Palatasının sədrinin, onun müavinlərinin və auditorlarının seçim prosedurlarının və fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi (sədrin 2 dəfə ardıcıl seçildikdən sonra 3 dəfə namizədliyinin irəli sürülməsi hüququnun məhdudlaşdırılması, eyni zamanda auditorların namizədliklərinin irəli sürülməsində parlament azlığına hüquqların verilməsi, maraqlar konfliktinin yaranmasının məhdudlaşdırılması), onların sosial- tibbi sığorta ilə təminatı və işdən azad edilməsi ilə bağlı yeni normalar daxil edilməlidir.

¹ Bu təvsiyələr İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən hazırlanıb. Müvafiq əsaslandırma ilə buradan tanış olmaq mümkündür:

5. Hesablama Palatasının audit iqtisamətlərinə strateji, operativ və planlaşdırılan auditlər daxil edilməlidir. Bununla da Hesablama Palatasına iş planından əlavə maliyyə-büdcə ekspertizası aparmaq hüququ verilməlidir. Bununla yanaşı Hesablama Palatası üçün yoxlamaların aparılması standartlarını (kodlar) qəbul eilməlidir.
6. Palatanın rəyində icmal büdcənin əsas parametrləri ilə yanaşı yalnız növbəti ilin deyil, həmçinin də orta müddətli dövrdə büdcə sisteminin təhlili verilməli, dövlət büdcə prosesinin mərhələlər üzrə qiymətləndirilməsi aparılmalı və Palatanın rəyində xüsusi olaraq nəticə və təkliflər bölməsi də hazırlanmalıdır.
7. Hesablama Palatasının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, onun apardığı yoxlamalara ictimai əlçatanlığın təmin edilməsi məqsədilə dövrü olaraq bülletenlər nəşr edilməli və nəşrlərdə onun maliyyə-büdcə ekspertizası və audit yoxlamalarının nəticələri dərc edilməli, Palata rüblük hesabatlar və mətbuat üçün dövrü olaraq açıqlamalar yayılmalıdır.
8. Hesablama Palatasının maliyyə-büdcə ekspertizası və auditor fəaliyyətinin elmi əsaslarının inkişaf etdirilməsi üçün ixtisaslaşmış tədqiqat mərkəzinin yaradılması tövsiyə olunur.

HESABLAMA PALATASININ İLLİK HESABATINDAN İRƏLİ GƏLƏN TÖVSIYƏLƏR²

Hesablama Palatası fəaliyyətinin tədqiq edilməsi və bu sahədə daha müasir xarici təcrübələrlə müqayisədə aşağıdakı nəticələr təsbit edilib, mövcud problemlərin həlli və qurumun daha funksional və hesabatlı olmasının təmin edilməsi məqsədi ilə müəyyən təkliflər hazırlanıb:

1. Hesablama Palatasının müstəqilliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmayıb. Lima bəyannaməsinin 5.3, 6.2 , 8, 16.1, 18.1 maddələrinin tələbləri pozulub və bu işə öz növbəsində palatanın fəaliyyətində əsas tələb olan müstəqillik, bitərəflik və operativlik prinsiplərinin pozulması hallarına yol açır. Azərbaycanın beynəlxalq ali audit qurumu olan İNTOSAI-nin üzvü olduğu nəzərə alındıqda ölkə konstitusiyasında “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclis Hesablama Palatasını yaradır” kimi qısa və heç bir digər əlavəsi olmayan bir maddənin olması müsbət hal deyil. Palatanın tam müstəqilliyinin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq olaraq onun Milli Məclislə münasibətləri, digər dövlət qurumlarından sərbəstliyi, üzvlərinin müstəqilliyinə təminat xüsusilə, onların təyin edilməsi, işdən azad olunması və təqaüdə çıxma prosedurları konstitusiya ilə təsbit edilməlidir.

² Bu tövsiyələr İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi tərəfindən hazırlanıb. Müvafiq əsaslandırma ilə buradan tanış olmaq mümkündür:

2. Hesablama Palatası öz iş planını hazırlayarkən Daxili Nizamnaməsində də ifadə edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və onun komssiyalarının sorğu və təklifləri nəzərə alınır. Göründüyü kimi, palatanın iş planında vətəndaşların və ya vətəndaş cəmiyyəti institutlarının sorğuları və təklifləri nəzərə alınmır. Bu isə Hesablama Palatasının mahiyyətinə, yəni dövlət maliyyəsinə ictimai nəzarətin təmin edilməsi prinsipinə ziddir. Bu səbəbdən də Azərbaycanda Hesablama Palatası və cəmiyyət münasibətləri, palatanın fəaliyyətinə ictimai inam kifayət qədər deyil, həmçinin palatanın mahiyyətindən irəli gələn funksiyaların yerinə yetirilməsi sahəsində ciddi nöqsanlar mövcuddur. Hesablama Palatasının fəaliyyətinə ictimai inamı təmin etmək, onun vəzifələrindən irəli gələn funksiyaların səmərəli tətbiqinə nail olmaq məqsədi ilə Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsinə dəyişiklər edilməli və palatanın iş planının hazırlanmasında vətəndaşların, ictimai birliklərin sorğu və təklifləri nəzərə alınmaqla tərtib edilməli.

3. Hesablama Palatası mətbuatda yayılan və xüsusi ilə strateji əhəmiyyətli layihələrin icrasını və yaxud hər hansı büdcədən maliyyələşən qurumun fəaliyyətini şübhə altına alan məlumatların araşdırılması ilə məşğul olmur. Halbuki, palatanın funksiyalarından biri dövlət maliyyəsinin tam və yaxud da qismən istifadə edildiyi bütün növ fəaliyyətlərin auditə cəlb edilməsi olduğu üçün və bu auditlərin xüsusilə şübhəli sayılan işlərə aid edilməsinin vacibliyi nəzərə alınarsa mətbuat məlumatlarının səhihliyinə uyğun olaraq yoxlamaların həyata keçirilməsi doğru addım olar. Həmçinin bu auditlərin aparılması sonda vətəndaşın dövlət fəaliyyətinin legitimliyinə olan inancını artırmaqla yanaşı, bu sahədəki mövcud nöqsanların və sui istifadələrin azaldılması ilə nəticələnə bilər. Beləliklə təklif edirik ki, Hesablama Palatası kütləvi informasiya vasitələrində yayılan dəqiqliyi az şübhə doğuran məlumatları əsas gətirərək audit yoxlamaları təyin etsin və bu halın qanunauyğunluğu Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsində xüsusi maddə ilə təsbit edilsin.

4. "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun 2-ci maddəsində Hesablama Palatasının büdcədən kənar dövlət fondlarının fəaliyyətinə rəy verməli olduğu aydın şəkildə ifadə edildiyi halda qurum ARDNF-nin fəaliyyətinə və büdcəsinə dair rəy hazırlamır və yaxud bu barədə heç yerdə məlumat vermir. Nəzərə alsaq ki, Dövlət Neft Fondu ölkənin əsas təbii ehtiyatı sayılan neft və qazın hasilatı və satışından əldə edilən gəlirlərin toplandığı, bu gəlirlərin idarə edildiyi, həmçinin əldə edilən vəsaitlərin gələcək nəsillər arasında ədalətli bölgüsünün təmin edilməsi məqsədi ilə yaradılıb və hazırda ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının 73%-ni özündə cəmləşdirir, bu zaman Dövlət Neft Fondunun Hesablama Palatasının maliyyə axınlarına, vəsaitlərin yerləşdirilməsinə, fondan maliyyələşən layihələrin icrasına və fondun büdcəsinə rəy verməməsi çox maraqlı haldır. Həmçinin palata ARDNF-nin fəaliyyətini müəyyən vaxt intervalında yoxlamalara cəlb etmir. Halbuki, Dövlət Neft Fondu cəmiyyətin ən çox maraqlandığı və şəffaf idarə edilməsinə əmin olmağa cəhd etdiyi bir dövlət qurumudur. Bütün bunları nəzərə alaraq hesab edirik ki, Hesablama Palatası dövlət büdcəsi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun

büdcə layihələrinə və icrasına rəy verdiyi kimi ARDNF-nun büdcəsinə və icrasına da rəy bildirsin. Beləliklə də Hesablama Palatası qanunvericiliyin tələblərinə əməl etmiş olar.

5. Hesablama Palatasının funksiyalarından biri dövlət maliyyəsinin səmərəli, şəffaf və qanunauyğun istifadə edilməsi və həcmi 50 min manatdan yuxarı olan dövlət satınalmalarının Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən keçirilən tenderlər vasitəsi ilə aparılması qanunvericiliyin tələbi olduğu halda palata bu qurumun fəaliyyəti haqqında hər hansı nəzarəttəftiş yoxlamalarını ya həyata keçirmir, yaxud bu yoxlamaların nəticələri elan edilmir. Lakin, tenderlərin şəffaflığının təmin və onların keçirilməsi zamanı qanunvericiliyin tələblərinin təmin edilməsi məqsədilə bu qurum Hesablama Palatasının auditlərinin əsas obyektlərindən biri olmalıdır.

6. Hesablama Palatası büdcədən maliyyələşən təşkilatların, məqsədli büdcə və büdcədən kənar fondlarda, dövlət büdcəsində dəstək alan təşkilatlarda, dövlət konsern və şirkətlərində, səhmlərinə nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlərində performansın auditinin aparılması dövlət maliyyəsinin məqsədli və strateji nöqtəyi nəzərdən idarə edilməsinə müsbət təsir edə bilər. Məhz bu nöqtəyi nəzərdən Hesablama Palatası tərəfindən performansın auditinin aparılması vacib hesab edilir.

7. Hesablama Palatasının fəaliyyəti yalnız daxili qiymətləndirməyə cəlb olunur. Belə olduqda isə palatanın fəaliyyətinin real və tərəfsiz qiymətləndirilməsi nəzəri cəhətdən problemsiz görünərsə də faktiki olaraq mümkün deyil. Həmçinin daxili qiymətləndirmə son zamanlar beynəlxalq ali audit institutları tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul edilmir. Təklif edirik ki, Hesablama Palatasının fəaliyyətinə və onun dürüstlüyünə kölgə salan bu halın aradan qaldırılması məqsədi ilə palatanın fəaliyyəti ildə bir dəfədən az olmayaraq kənar qiymətləndirməyə cəlb edilsin və bu məqsədlə Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsinə əlavələr edilməklə kənar qiymətləndirmə üçün hüquqi baza yaradılsın.

8. Hesablama Palatasının fəaliyyətinin təhlili onu da ortaya çıxarıb ki, qurum öz fəaliyyəti, apardığı yoxlamaların nəticələri və dövlət maliyyəsinin axınlarındakı nöqsanlar haqqında məlumatları dərc etmir. Bu məlumatlar bir çox hallarda kollegiya iclaslarının keçirilməsi və hansı qurumlara auditlərin təyin edilməsi haqqında qərarların qəbulu ilə sonlandırılır. Lakin daha çox ictimai əhəmiyyət daşıyan- aparılan auditlərin nəticəsi haqqında məlumatlar açıqlanmır ki, bu da haqlı narazılıqlara səbəb olur və palatanın fəaliyyətini sual altına alır. Dünya təcrübəsində isə ali audit qurumları daha çox məlumatlandırıcı rol oynayır və bu əsas prinsip olaraq qəbul edilir. Bunun ən bariz nümunəsini Fransa təcrübəsində görmək olar. Bu ölkənin qanunvericiliyində Fransa Hesablama Palatası "Dövlət maliyyəsinin məqsədəuyğun istifadə edilməsini təmin etmək və insanları məlumatlandırmaq" kimi səciyyələndirilir. Lakin, Hesablama Palatası haqqında qanununda bir başa mətbuata açıqlamalar və vətəndaş cəmiyyətlərinin məlumatlandırılması və dövlət sirri sayılmayan informasiyaların bir qayda olaraq dərc edilməsi haqqında tələbin olmaması bu qurumun hesabatlılığına mənfi təsir edir və

nəticə olaraq palatadan müəyyən bilgilərin alınmasında problemlər yaradır. Hesablama Palatasının informasiya axını aşağıdakı kimi qurulması daha məqsədəuyğundur:

- Hesablama Palatası – Milli Məclis
- Hesablama Palatası – kütləvi informasiya vasitələri, vətəndaş cəmiyyəti institutları
- Hesablama Palatası – prokrorluq orqanları
- Hesablama Palatası – audit obyektı olan qurumlar

Qeyd edilən istiqamətdə daha bir addım atılmalı, Hesablama Palatasının rəsmi saytında yeni bölüm yaratmaqla palatanın rəyləri, aparılan yoxlamaların nəticələri, auditin obyektı olan təşkilatlara palata tərəfindən təqdim edilən tövsiyələrin mətni və həmin qurumların tövsiyələrlə bağlı atdığı addımlar tam mətnlər halında bu bölümə yerləşdirilsin.

9. Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin gəlir və xərclər bölümünə (dövlət büdcəsi layihəsinə rəy və dövlət büdcəsinin icrasına rəy) rəylər verir. Bu rəylərin təhlili zamanı bir sıra nöqsanların olduğu ortaya çıxır. Belə ki, palatanın rəylərində büdcənin gəlir və xərclər bölümünə daha çox ümumiləşdirilmiş formada yanaşma ortaya qoyulur və detallı təhlil ortaya qoyulmur. Rəylərin hansı metodologiyadan istifadə edilməklə hazırlandığı qeyd edilmir, rəylər daha çox əvvəlki illərlə rəqəmsal müqayisənin aparılması və bu zaman gəlir və xərclərin dinamikasının təqdim edilməsi ilə sonlandırılır, ölkənin əsas strateji hədəflərinin iqtisadiyyatı və büdcə gəlirlərini neft sektorunun asılılığından xilas edilməsi olduğunu qeyd etdiyinin əksinə olaraq Dövlət Neft Fondundan transfertlərin artan istiqamətdə davam etdirilməsi müsbət hal olaraq qiymətləndirilir, xarici borcların ünvanı konkret olaraq qeyd edilmir, dövlətin sosial istiqamətli siyasətinin effektivliyinin artırılması və bunun büdcənin xərclər bölümündə öz əksini tapması istiqamətində təkliflər edilmir, vəsaitlərin daha çox dövlət qoyuluşları bölümünə ayrılması tendensiyasının davam etdirilməsinə ancaq müsbət yanaşma ortaya qoyulur, xərclərin paylaşdırılması zamanı ötən illərdə büdcədən maliyyələşdirilən qurumların auditinin nəticələri nəzərə alınmır, büdcə layihəsinə palatanın rəyinə nəticə və təkliflər bölümü əlavə edilmir və bütün sadalanan çatışmazlıqlar büdcə prosesinin şəffaflığına xələl gətirir, nəticədə Beynəlxalq Büdcə Əməkdaşlığı təşkilatının dəyərləndirmələrində ölkəmizin açıq büdcə indeksi 100 mümkün xaldan 42 olaraq qiymətləndirilir ki, bu da dünya ölkələrinin müvafiq sıralamasında 58-ci yerə aid edilir. Həmçinin, qurumun hesabatlarına görə son 3 ildə bu sahədə ciddi irəliləyişlər baş verməyib, ölkəmizin büdcə indeksi də buna müvafiq olaraq dəyişməyib. Bu halın aradan qaldırılması üçün aşağıdakıların Hesablama Palatası tərəfindən nəzərə alınmasını təklif edirik:

- Dövlət büdcəsinə rəyin hansı metodologiya əsasında verildiyi qeyd edilsin;
- Dövlət büdcəsinin gəlirlər bölməsinin Dövlət Neft Fondu transfertlərindən asılılığının aradan qaldırılması məqsədi ilə təkliflər paketi hazırlasın;

- Dövlət büdcəsinin gəlirlər və xərclər bölümündə daha geniş-vəsaitlərin daxilolma və xərclənmə istiqamətləri dəqiqləşdirilmiş qaydada təqdim edilsin,
- Dövlət büdcəsi layihəsinin hazırlanması prosesində palata tərəfindən təqdim edilən lakin, hökumətin nəzərə almadığı təkliflər layihəyə əlavə edilsin;
- Əvvəlki illərdə Hesablama Palatası tərəfindən aparılan auditlərin nəticəsi rəylərə daxil edilsin;
- Hesablama Palatasının tövsiyyələrinə dövlət qurumlarının münasibəti və nəticə çıxarma səviyyəsi rəylərdə qeyd edilsin;
- Dövlət büdcəsinin ilbəil daha çox sosial yönümlü olmasını təmin edəcək təkliflər paketi hökumətə və parlamentə təqdim edilsin;
- Dövlət büdcəsi layihəsinə nəticə və təkliflər bölümü əlavə edilsin;
- Vətəndaş büdcəsi sənədi palata tərəfindən hazırlansın.

10. Hesablama Palatasının qavranılması və onun haqqında məlumatlılıq səviyyəsinin öyrənilməsi məqsədi ilə apardığımız sorğu aşağıdakı nəticələri ortaya çıxardı:

- İştirakçıların yalnız 23%-i Hesablama Palatasının mövcudluğundan xəbərdardır;
- İştirakçıların 7%-i Hesablama Palatasının sədrinin kim olduğunu bilir;
- İştirakçıların 11.6%-i Hesablama Palatasının hansı məqsədə xidmət etdiyi haqqında məlumatlıdır;
- Hesablama Palatası haqqında məlumatı olan vətəndaşların 94%-i ali təhsilli, xüsusən iqtisadi sferada fəal olan vətəndaşlardır;
- Hesablama Palatasının fəaliyyətindən xəbərdar olanların 86%-i palatanın fəaliyyətinin geniş işıqlandırılmalı olduğu fikri ilə razılaşır;
- Hesablama Palatasının fəaliyyətindən xəbərdar olanların 76%-i Hesablama Palatasının müstəqil qurum olduğuna və sərbəst qərarlar qəbul etmə imkanlarına inanmır.

Sorğunun nəticələrindən aydın olur ki, Hesablama Palatasının nüfuz dairəsi çox aşağı səviyyədədir və cəmiyyətin böyük bir qismi qurumun dövlət strukturunda mövcudluğundan və yaxud da nə işlə məşğul olduğundan xəbərsizdir. Vəziyyətin dəyişdirilməsi üçün aşağıdakı təkliflərin palata və parlament tərəfindən diqqətə alınması məqsədəuyğundur:

- 1) Hesablama Palatasının siyasi və faktiki müstəqilliyi qanunvericiliklə tam təmin edilsin;
- 2) Palatanın fəaliyyət sferası genişləndirilsin və hazırda ölkədə başlanılmış korrupsiyaya qarşı mübarizədə önəmli mövqe tutsun;

- 3) Kütləvi informasiya vasitələrində ciddi arqumentlər təqdim edilməklə ayrılan dövlət maliyyəsindən sui istifadə hallarının baş verdiyini iddia edən məlumatlar, və yaxud fəaliyyətində korrupsiya elementlərinin ehtimal edildiyi dövlət qurumlarının fəaliyyəti audit obyektı olaraq qəbul edilsin və nəticələr ictimailəşdirilsin;
- 4) Palata vətəndaşların və ya vətəndaş cəmiyyəti institutlarının sorğuları əsasında yoxlamalar təyin etsin və bu hal qanunvericiliklə təsbit edilsin;
- 5) Beynəlxalq Ali Audit Qurumlarının da tövsiyələri nəzərə alınmaqla Hesablama Palatası həyata keçirdiyi yoxlamaların nəticələrini vaxtaşırı olaraq ictimailəşdirsin və büdcə prosesinin şəffaflığının təmin edilməsi məqsədi ilə büdcə prosesi başlamazdan əvvəl açıqlamalarla çıxış etsin və Vətəndaş büdcəsi" sənədini dərc etsin;
- 6) Palata öz fəaliyyəti ilə şəffaflıq və bitərəflik nümayiş etdirsinsin, ən əsası vətəndaşı inandırсын;
- 7) Hesablama Palatasının yuxarıda da sadalanan funksiyaları dolğun və keyfiyyətli həyata keçirə bilməsi üçün faktiki olaraq texniki imkanları və işçi heyəti kifayət etmir. Bu sahədə həqiqətən də irəliləyişin təmin edilməsi məqsədi ilə palatanın texniki imkanları və heyətinin sayı artırılmalı, palatanın nəzdində xüsusi institut yaradılmalı, müasir nəzarət sistemləri vasitəsi ilə dövlətin maliyyə axınlarına operativ nəzarət təmin edilməlidir.

MİLLİ MƏCLİSDƏ APARILAN BÜDCƏ MÜZAKİRƏLƏRİNİN TƏHLİLİDƏN İRƏLİ GƏLƏN TÖVSIYƏLƏR³

- 1) Büdcə müzakirələri ümumən qanunvericiliyə uyğun şəkildə aparılıb, stenoqramlara nəzər salanda məlum olur ki büdcə müzakirələri zamanı vaxt məhdudiyyətini nəzərə alınaraq çıxışlar edilmir. Yəni müzakirə olunan məsələlər üzərində fikirlər bəzən uzun səslənsədə konkret məsələ üzərində danışılmır. Vaxtın çox hissəsi müzakirədən xaric məsələlər üzərində olur. Bununda nəticəsində çıxışların keyfiyyəti ön planda olmur, məsələ ancaq tez bir zamanda müzakirəni bitirməkdir
- 2) Büdcə müzakirələri zamanı nazirlərin iştirak etməməsi hətda millət vəkllərinin narazılığına səbəb olub
- 3) Səsləndirilən fikirlərdə təkrarlanmaq halları çox olur, yeni idea fikir və ya hər hansı islahatların aparılması ilə bağlı təkliflər çox cüzdür. Bu cür təkliflər nəticədə büdcə layihəsində nəzərə alınmır
- 4) Millət vəklləri tərəfindən səsləndirilən fikirlərin çox hissəsi təmsil olunduqları regionların məişət problemləri ilə bağlıdır, hər büdcə müzakirələri zamanı bu məsələyə

³ Bu tövsiyələr İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi tərəfindən hazırlanıb. Müvafiq əsaslandırma ilə buradan tanış olmaq mümkündür:

vaxt sərf edilməsi məqsədəuyğun deyil bu məsələlərə başqa Zaman ayrılmalı və ya xüsusi müraciətlər olunmalıdır

5) Bütçə müzakirələri zamanı müstəqil ekspertlərin cəlb olunması onların layihədə iştirak etməsinə şərait yaradılmalı bu zaman obyektiv müzakirələr mövcud ola bilər

6) Bildirilən fikirləri rəsmi münasibət verilsədə növbəti illərdə qeyd olunan fikirlər nəzərə alınacağı vurğulandı

7) Nəticədə səsləndirilən təkliflər bütçə layihəsinə təsiri cüzi oldu, bütçə layihəsinə 4 yeni dəyişikliklər oldu bunlara səhiyyə sahəsində xüsusi ixtisaslaşmış müxtəlif xəstəxanaların, siyasi partiyalar üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin artırılması, Milli Məclisin maddi-texniki təminatının möhkəmləndirilməsi, o cümlədən ezamiyyət xərclərinin, nəqliyyat vasitələrinin alınması və saxlanması ilə bağlı xərclərin və digər xərclərin tənzimlənməsi üçün, dövlət bütçəsindən maliyyələşən bir sıra təşkilatların bütçədən kənar təşkilatların maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılması, işçilərə əlavə əmək haqlarının ödənilməsi və onların iş şəraitlərinin yaxşılaşdırılması üçün bu istiqamətdə xərclər artırılmışdır.

8) Parlamentin plenar iclasında bütçənin müzakirə edilməsi üçün nəzərdə tutulan vaxtın az olması (3 gün). Müzakirələrin keçirilməsində və ciddi təhlilin aparılmasında problemlər yaranır.

9) Parlamentarilərin bütçə prosesini və layihəsinə qavrama indeksi aşağı həddədir.

10) Parlamentarilər müzakirələr zamanı irəli sürdükləri təkliflərin nəzərə alınmasında maraqlı görsənmirlər. Nəticədə ən az 100 təklif edildiyi halda cəmi 4 təklif nəzərə alınıb və sonda isə bütçə layihəsi səsvermədən keçib, bu isə ölkənin əsas iqtisadi sənədinə münasibətdə prinsipallığın olmamasını göstərir

BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏRƏ VƏ PRAKTİKAYA ƏSASLANAN TÖVSIYƏLƏR⁴

1) Lima deklarasiyasının ali audit institutunun (AAİ) fəaliyyətdə olan rəhbərinin və üzvlərinin müstəqilliyini, habelə qurumun maliyyə müstəqilliyini və digər idarəetmə strukturları (hökumət və parlament) ilə əlaqələrini tənzimləyən 5, 6, 7, 8 və 9-cu maddələri, eyni zamanda Meksiko Deklarasiyasının 2-ci prinsipi Hesablama Palatalarının səmərəli fəaliyyətinin mühüm elementi kimi onların xüsusən icraedici hakimiyyətdən tam müstəqilliyini önə çəkir. Hesablama Palatalarının rəhbərinin və üzvlərin təyinatı, yenidən təyinatı, vəzifədən kənarlaşdırılması və təqaüdə göndərilməsi proseslərinin heç biri onları hökumətdən asılı hala gətirməməlidir. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının "Hesablama Palatası haqqında" Qanununun qurumun

⁴ Bu tövsiyələr Azad İqtisadiyyata Yardım İctimai Birliyi tərəfindən hazırlanıb. Müvafiq əsaslandırma ilə buradan tanış olmaq mümkündür:

sədri, sədr müavini və auditorları ilə bağlı müddəaları əhatə edən 8, 9, 10-cu maddələrində əlavə və dəyişiklik edilərək həmin şəxslərin hökumət və parlament üzvlərindən tam müstəqilliyi prinsipi bir tələb kimi təsbit edilməlidir.

2) Lima deklarasiyasına əsasən AAI vergilərin toplanması prosesinin qanuniliyini, uyğunluğunu və lazım gələrsə effektivliyini də audit etməli, vergi toplanması hədəflərinə çatılması üçün müəyyən tövsiyələr verməlidir. "Hesablama Palatası haqqında" Qanunun qurumun fəaliyyət dairəsini nəzərdə tutan 2-ci maddəsində qeyd edilir ki, "Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsinə və icrasına, dövlət əmlakının idarə edilməsinə, onun barəsində sərəncam verilməsinə, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlərin dövlət büdcəsinə daxil olmasına, hüquqi şəxslərə və bələdiyyələrə dövlət büdcəsindən vəsaitlər ayrıldıqda həmin vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadə edilməsinə nəzarəti həyata keçirir". Qanunvericilik Hesablama Palatasına dövlət büdcəsi və büdcədən kənar dövlət fondlarının büdcələrinin həm gəlir, həm də xərc maddələrinin həcmi, strukturu və təyinatı üzrə vaxtında icrasına nəzarəti həyata keçirmək səlahiyyəti verir. Bunları nəzərə alaraq Hesablama Palatası öz hesabatlarında vergi inzibatchılığı ilə bağlı qeydlərə və çağırışlara da geniş yer ayırmalıdır.

3) Hesablama Palataları müntəzəm olaraq, yəni minimum illik əsasda olmaqla öz tapıntıları parlamentə və ya qanunla nəzərdə tutulan digər quruma təqdim etməli və bu hesabatlar yayımlanmalıdır. Hökumət isə Hesablama Palatasının parlamentin nəzarəti altında apardığı dövlət büdcəsi üzrə audit yoxlamasının nəticəsi olaraq hazırlanan audit hesabatındakı tövsiyələrə özünün verdiyi cavab reaksiyasını və aşkarlanan maliyyə pozuntularının aradan qaldırılması istiqamətində gördüyü işləri də açıqlaya bilər. Buraya dövlət satınalmaları kotirovkaları (qiymət və keyfiyyətin şərtləri üzrə daha sərfəli təklifin əldə edilməsi üçün mexanizm) ilə bağlı qayda pozuntuları da daxildir.

4) Beynəlxalq normalara əsasən dövlət büdcəsində əks olunub olunmamasından asılı olmayaraq dövlətin bütün maliyyə əməliyyatları AAI-nin audit yoxlamasının obyektinə ola bilər. Dövlət büdcəsindən kənar baş verməsi maliyyə əməliyyatının kənar auditdən yayınması üçün əsas ola bilməz. Azərbaycan qanunvericiliyinə görə Hesablama Palatası büdcədən kənar dövlət fondlarının büdcələrinin layihələrinə rəy verir. Hesablama Palatası bu səlahiyyətindən istifadə edərək büdcədən kənar fondların (xüsusilə dövlət büdcəsindən təqribən iki dəfə çox vəsaitə sahib olan Dövlət Neft Fondunun) da auditini apara bilməli və nəticələri ictimaiyyətə təqdim etməlidir.

5) Auditin Lima Deklarasiyasında təsbit edilən digər bir növü olan performansın auditini inzibati idarəetmənin icrasının effektivliyini, səmərəliliyini və qənaətcilliyini audit edir. Performansın auditini yalnız maliyyə əməliyyatları ilə məhdudlaşdırmaq və hökumətin təşkilatı və inzibati fəaliyyət sistemlərini də əhatə edir. Hesablama Palatasının Azərbaycan hökumətinin funksional fəaliyyətinin və maliyyə menecmentinə təsir edə biləcək reform ehtiyaclarının qiymətləndirərək nəticələrini öz hesabatlarına daxil etməsi də məqsəduyğundur.

6) Mexiko Deklarasiyasının 5-ci prinsipinin açılışında qeyd edilir ki, AAİ-nin öz fəaliyyətinin nəticələri ilə bağlı hesabat verməsi məhdudlanmasa da, belə hesabatlar ildə ən azı bir dəfə açıqlanmalıdır. Bununla yanaşı ali audit institutları öz maliyyə yoxlaması və audit fəaliyyətində ictimai rəyin nəzərə alınmasının və ictimai iştirakçılığın digər formalarının tətbiqinə can atmalıdırlar. “Hesablama Palatası” haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsinə (“maliyyə budcə ekspertizası keçirmək səlahiyyəti”) vətəndaşların sorğusu əsasında maliyyə-büdcə ekspertizası keçirmək və rəyləri geniş ictimaiyyət üçün açıqlamaq müddəaları əlavə olunmalıdır.

7) Lima Deklarasiyasının 24-cü maddəsinə əsasən ali audit orqanı dövlət fondlarından ayrılan subsidiyaların istifadəsinin auditini həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. Eyni zamanda, təşkilatın gəlir və ya kapitalında subsidiyanın payı xüsusilə çox olduqda, zəruri hallarda audit subsidiya verilən təşkilatın bütün maliyyə fəaliyyətini əhatə etməlidir və subsidiyadan sui-istifadə halı askar edilərsə itkilərin əvəzinin ödənilməsi tələb olunmalıdır. Azərbaycanda büdcədən dövlət şirkətlərinə verilən subsidiyalarının həcmi son illərdə dəfələrlə artıb. Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlarda istər büdcə, istərsə də qeyri-büdcə təşkilatlarına büdcə subsidiyalarının məbləğinin hesablanması mexanizmləri, habelə bu subsidiyaların ödənilməsinin meyar və şərtləri müəyyən olunmayıb. Özünü maliyyələşdirən dövlət şirkətlərinə büdcə dəstəyini şəffaf şəraitdə həyata keçirmək və həmin yardımları alan müəssisələrin gəlir və xərclərinin strukturu ictimaiyyət üçün açmaq üçün Hesablama Palatası həmin şirkətlərin maliyyə auditini ilə bağlı ayrıca hesabat hazırlayıb yaymalıdır.

8) Hesablama Palatası dövlət maliyyəsinin idarə edilməsini həyata keçirən dövlət qurumlarının daxili audit sisteminin effektiv qurulması və fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün də normayaradıcı və tənzimləyici funksiyaları icra etməlidirlər. Daxili audit dövlət təşkilatının əməliyyatlarını təkmilləşdirmək üçün qurulan müstəqil və obyektiv qiymətləndirmə və konsaltinq fəaliyyətidir. Daxili audit müvafiq təşkilatın risk menecment, maliyyə nəzarəti və idarəetmə prosesinin (idarəetmə dəyərləri, iş və məsuliyyət bölgüsü, təşkilati struktur, əməliyyat mexanizmləri, peşəkar insan resursları ilə təminat) davamlı qiymətləndirilməsi və keyfiyyətinin artırılması üçün sistemə yanaşma tətbiq etməklə ümumi məqsədlərə çatmaqda təşkilata hər-tərəfli yardım edir.

9) Hesablama Palatasının qüvvədə olan “Hesablama Palatası haqqında” Qanuna, Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsinə və INTOSAI (Ali Audit Qurumlarının Beynəlxalq Təşkilatı) tərəfindən tövsiyyə edilmiş standartlara uyğun hazırladığını önə sürdüyü dövlət sektorunda milli audit standartları (“Audit sübutları” və “Analitik prosedurlar” audit standartları) tam şəkildə ali audit qurumlarının maliyyə auditini, fəaliyyət auditini və uyğunluq auditini üzrə beynəlxalq standartlarına və audit təlimatlarına uyğunlaşdırılmalıdır.

10) Ali audit qurumlarının fəaliyyəti araşdırılan fərqli inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübələri göstərir ki, Hesablama Palatasının mümkün qədər siyasi

hakimiyyətdən asılılığını azaltmaq və onun daha sərbəst fəaliyyət göstərməsi üçün audit mandatını genişləndirmək mümkündür.

11) Azərbaycanda Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin xərclənməsinə nəzarət edir. Araşdırılan ölkələrdə isə auditin funskiyasına maliyyənin auditi, iqtisadi performans üzrə audit və korporativ nəzarət müddələri də ayrıca daxil edilir ki, bu da audit funskiyasını daha əhatəli edir.

12) Azərbaycan təcrübəsini araşdırdığımız zaman vətəndaşların audit prosesində iştirakının olmaması diqqət çəkir. Təcrübəsi öyrənilən ölkələrin əksəriyyətində vətəndaş qurumlarının, ictimai birliklərin audit prosesində iştirakının əhəmiyyəti xüsusi vurğulanır. Vətəndaşların audit nəticələri haqqda məlumatlandırılması, onların şikayətlərinə baxılması və təkliflərinin dəyərləndirilməsinin qanunla tənzimlənməsi istiqamətində addımlar atılmalıdır.

13) Dünya Bankı audit standartlarının yaxşılaşdırılması ilə bağlı yeni audit xidmətləri haqqında qanunun qəbul edilməsi ilə əlaqədar öz tövsiyyələrini təqdim edir. Yeni qanun aşağıdakı sahələrdəki boşluqları əhatə etməlidir: auditorların hüquq və vəzifələri; peşə tənzimlənməsi; audit xidmətlərinin keyfiyyətinə təminat verilməsi; öhdəlik və intizam müddəaları. Təvsiyə olunan qanun beynəlxalq audit standartlarından istifadə etməklə ölkə üçün audit xidmətləri ilə bağlı standartları təfəsilatı ilə müəyyən etməlidir.

14) Hesablama Palatasının nüfuzunun artması həm qanunvericilikdə onun geniş səlahiyyətlərə malik olması, həm də realıqda sərbəsliliyin təmin edilməsi üçün zəruridir. Hesablama Palatasının nüfuzunu artırmaq və icra hakimiyyətindən asılılığını azaltmaq üçün Parlamentin rolu artmalıdır;

15) Ali audit qurumunda işlək daxili audit sistemi tətbiq edilməli, müvafiq qanunvericilikdə bununla bağlı əlavələr edilməli, Hesablama Palatasının dövrü hesabatlarının açıqlanması və onun veb saytında yerləşdirilməsi təmin edilməlidir.

XÜLASƏ

Aparılmış tədqiqatlar göstərmiş ki, dövlət vəsaitləri üzərində kənar nəzarətin gücləndirilməsi aşağıdakı istiqamətlərdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir :

- Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ;
- Hesablama Palatası nəzarət imkanlarının artırılması, fəaliyyətinin və açıqlamalarının genişləndirilməsi;
- Məlli Məclis üzvlərinin daha effektiv mexanizmlərlə təmin edilməsi.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi aşağıdakı istiqamətlərdə vacib görünür:

1. Konstitusiyaya islahat. Ölkənin əsas qanununda Hesablama Palatası səlahiyyətləri və müstəqilliyi beynəlxalq standartlara (ilk növbədə Lima və Meksika Deklarasiyaları) uyğun olaraq təmin edilməlidir. Hesablama Palatası və Milli Məclis arasındakı münasibətlər, həmçinin Hesablama Palatasının əsas audit səlahiyyətləri də Konstitusiyaya ilə müəyyən edilməlidir.

2. "Büdcə sistemi haqqında" Qanunda Hesablama Palatasının büdcə prosesinə dair funksiyaları daha geniş təsvir olunmalı və bu prosesdəki iştirakı rəqlamentləşdirilməlidir.

3. "Hesablama Palatası haqqında" Qanunda:

- Hesablama Palatasının əsas funksiyalarına: dövlətin daxili və xarici borclarına nəzarət; bütün milli proqramların maliyyələşdirilməsinə nəzarət; dövlət büdcəsi hesabına xarici ölkələrə iqtisadi yardım edilməsi və borc vəsaitinin verilməsinin qanuniliyinə nəzarət əlavə edilməlidir;
- Hesablama Palatası rəhbərlərinin və auditorlarının seçim prosedurlarını tənzimləyən normalar beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmalıdır. Hesablama Palatalarının rəhbərinin və üzvlərin təyinatı, yenidən təyinatı, vəzifədən kənarlaşdırılması və təqaüdə göndərilməsi proseslərinin heç biri onları hökumətdən asılı hala gətirməməlidir;
- sosial- tibbi sığorta ilə təminat və işdən azad edilmə ilə bağlı yeni normalar daxil edilməlidir;
- Hesablama Palatasının audit iqtisamətlərinə strateji, operativ və planlaşdırılan auditlər daxil edilməlidir. Bununla da Hesablama Palatasına iş Planından əlavə maliyyə-büdcə ekspertizası aparmaq hüququ verilməlidir;
- vətəndaşların sorğusu əsasında maliyyə-büdcə ekspertizası keçirmək və rəyləri geniş ictimaiyyət üçün açıqlamaq müddəaları əlavə olunmalıdır

- Hesablama Palatası üçün yoxlamaların aparılması xüsusi standartlara (kodlar) cavab verməsi təsbit edilməlidir;
- Palatanın rəyində icmal büdcənin əsas parametrləri ilə yanaşı yalnız növbəti ilin deyil, həmçinin də orta müddətli dövrdə büdcə sisteminin təhlilinin verilməsi, dövlət büdcə prosesinin mərhələlər üzrə qiymətləndirilməsi və xüsusi olaraq nəticə və təkliflər bölməsinin təsbit edilməlidir;
- Hesablama Palatasının maliyyə auditi, fəaliyyət auditi və uyğunluq auditi üzrə beynəlxalq standartlara və audit təlimatlarına uyğunlaşdırılmalıdır;
- Hesablama Palatasının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, onun apardığı yoxlamalara ictimai əlçatanlığın təmin edilməsi məqsədilə dövrü olaraq bülletenlər nəşr edilməsi və nəşrlərdə onun maliyyə-büdcə ekspertizası və audit yoxlamaları nəticələrinin dərc edilməsi, rüblük hesabatlar və mətbuat üçün dövrü olaraq açıqlamaların yayılması təsbit edilməlidir.

4. “Daxili audit haqqında” Qanunda dövlət orqanlarının daxili audit xidmətləri ilə Hesablama Palatası arasında münasibətləri tənzimləyən normlar əlavə edilməlidir. Hesablama Palatası dövlət maliyyəsinin idarə edilməsini həyata keçirən dövlət qurumlarının daxili audit sisteminin effektiv qurulması və fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün normayaradıcı və tənzimləyici funksiyanı da icra etməlidirlər.

5. Dünya Bankı audit standartlarının yaxşılaşdırılması ilə bağlı yeni audit xidmətləri haqqında qanunun qəbul edilməsi ilə əlaqədar öz tövsiyyələrini təqdim edir. Yeni qanun aşağıdakı sahələrdəki boşluqları əhatə etməlidir: auditorların hüquq və vəzifələri; peşə tənzimlənməsi; audit xidmətlərinin keyfiyyətinə təminat verilməsi; öhdəlik və intizam müddəaları. Təvsiyyə olunan qanun beynəlxalq audit standartlarından istifadə etməklə ölkə üçün audit xidmətləri ilə bağlı standartları təfəsilatı ilə müəyyən etməlidir.

6. Hesablama Palatasının hesabatlarına hökumətin reaksiyasını tənzimləyən qanuvericilik normaları müəyyənləşdirilməlidir.

7. İnzibati idarəetmənin effektivliyi, səmərəliliyi və qənaətcilliyi də Hesablama Palatasının nəzarət dairəsinə daxil edilməlidir. Performansın auditi yalnız maliyyə əməliyyatları ilə məhdudlaşmır və hökumətin təşkilati və inzibati fəaliyyət sistemlərini də əhatə edir. Hesablama Palatasının Azərbaycan hökumətinin funksional fəaliyyətinin və maliyyə menecmentinə təsir edə biləcək reform ehtiyaclarının qiymətləndirərək nəticələrini öz hesabatlarına daxil etməsi də məqsədəuyğundur.

Hesablama Palatası nəzarət imkanlarının artırılması, fəaliyyətinin və açıqlamalarının genişləndirilməsi istiqamətlərində aşağıdakıların həyata keçirilməsi vacib görünür:

1. Hesablama Palatasının maliyyə-büdcə ekspertizası və auditor fəaliyyətinin elmi əsaslarının inkişaf etdirilməsi üçün ixtisaslaşmış tədqiqat mərkəzinin yaradılması.
2. Hesablama Palatasının iş planı hazırlanarkən digər qurumlarla yanaşı vətəndaşların və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının da sorğu və təkliflərinin nəzərə alınması.
3. Mətbuatda yayılan və xüsusi ilə strateji əhəmiyyətli layihələrin icrasını və yaxud hər hansı büdcədən maliyyələşən qurumun fəaliyyətini şübhə altına alan məlumatların araşdırılması.
4. Həcmi 50 min manatdan yuxarı olan dövlət satınalmaları Hesablama Palatasının auditlərinin əsas obyektlərindən biri olmalıdır.
5. Hesablama Palatası öz hesabatlarında vergi inzibatçılığı ilə bağlı qeydlərə və çağırışlara da geniş yer ayırmalıdır.
6. Dövlət büdcəsində dəstək alan təşkilatlarda, dövlət konsern və şirkətlərində, səhmlərinə nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlərində performansın auditinin aparılmalıdır.
7. Hesablama Palatası dövlət fondlarından ayrılan subsidiyaların istifadəsinin auditini həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. Eyni zamanda, təşkilatın gəlir və ya kapitalında subsidiyanın payı xüsusilə çox olduqda, zəruri hallarda audit subsidiya verilən təşkilatın bütün maliyyə fəaliyyətini əhatə etməlidir və subsidiyadan sui-istifadə halı askar edilərsə itkilərin əvəzinin ödənilməsi tələb olunmalıdır.
8. Daha çox ictimai əhəmiyyət daşıyan- aparılan auditlərin nəticəsi haqqında məlumatların daha geniş şəkildə açıqlanması. Hesablama Palatasının daha geniş miqyasda məlumatlandırıcı rol oynaması. Hesablama Palatasının rəsmi saytında yeni bölüm yaradılması və burada palata rəylərinin, aparılan yoxlama nəticələrinin, auditin obyektı olan təşkilatlara palata tərəfindən təqdim edilən tövsiyələrin və həmin qurumların tövsiyələrlə bağlı atdığı addımlar barədə məlumatların yerləşdirilsin.
9. Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin gəlir və xərclər bölümünə (dövlət büdcəsi layihəsinə rəy və dövlət büdcəsinin icrasına rəy) rəylərindəki detallığın artırılması və təhlillərin genişləndirilməsi. Aşağıdakıların Hesablama Palatası tərəfindən nəzərə alınmasını:
 - Dövlət büdcəsinə rəyin hansı metodologiya əsasında verildiyi qeyd edilsin;
 - Dövlət büdcəsinin gəlirlər bölməsinin Dövlət Neft Fondu transfertlərindən asılılığının aradan qaldırılması məqsədi ilə təkliflər paketi hazırlasın;
 - Dövlət büdcəsinin gəlirlər və xərclər bölümündə daha geniş-vəsaitlərin daxilolma və xərclənmə istiqamətləri dəqiqləşdirilmiş qaydada təqdim edilsin,
 - Dövlət büdcəsi layihəsinin hazırlanması prosesində palata tərəfindən təqdim edilən lakin, hökumətin nəzərə almadığı təkliflər layihəyə əlavə edilsin;

- Əvvəlki illərdə Hesablama Palatası tərəfindən aparılan auditlərin nəticəsi rəylərə daxil edilsin;
- Hesablama Palatasının tövsiyələrinə dövlət qurumlarının münasibəti və nəticə çıxarma səviyyəsi rəylərdə qeyd edilsin;
- Dövlət büdcəsinin ilbəl daha çox sosial yönümlü olmasını təmin edəcək təkliflər paketi hökumətə və parlamentə təqdim edilsin;
- Dövlət büdcəsi layihəsinə nəticə və təkliflər bölümü əlavə edilsin;
- Vətəndaş büdcəsi sənədi palata tərəfindən hazırlansın.

10. Hesablama Palatasının yuxarıda da sadalanan funksiyaları dolğun və keyfiyyətli həyata keçirə bilməsi üçün faktiki olaraq texniki imkanları və işçi heyəti kifayət etmir. Bu sahədə həqiqətən də irəliləyişin təmin edilməsi məqsədi ilə palatanın texniki imkanları və heyətinin sayı artırılmalı, palatanın nəzdində xüsusi elmi mərkəz yaradılmalı, müasir nəzarət sistemləri vasitəsi ilə dövlətin maliyyə axınlarına operativ nəzarət təmin edilməlidir.

Məlli Məclis üzvlərinin daha effektiv mexanizmlərlə təmin edilməsi istiqamətində aşağıdakıların həyata keçirilməsini tələb edir :

- 1) Büdcə müzakirələri stenoqramlarından məlum olur ki, vaxt məhdudiyyətinə görə bir çox Məclis üzvlərinin çıxış etmək imkanları məhduddur. Buna görə büdcə müzakirələrinə ayrılan vaxt xeyli artırılmalıdır. Bu zaman hər hansı regionun məişət problemləri ilə əlaqəda çıxışlara yol verilməməlidir.
- 2) Büdcə müzakirələri zamanı nazirlərin iştirakı təmin edilməlidir.
- 3) Büdcə müzakirələri zamanı müstəqil ekspertlər cəlb olunmalı, onların iştirak etməsinə şərait yaradılmalı.
- 4) Parlamentin plenar iclasında büdcənin müzakirə edilməsi üçün nəzərdə tutulan vaxt (3 gün) uzadılmalıdır.
- 5) Parlamentarilərin büdcə prosesini və layihəsinə qavrama indeksinin yüksəldilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilməlidir (xüsusi vəsaitlərin hazırlanması, təlimlərin keçirilməsi və s.).